



2008
grote Maaskantprijs
Adri Duivesteijn

JURY
Geert Dales
Bregtje van der Haak
Erik de Jong
Liesbeth van der Pol
Rudy Stroink

READER
Cilly Jansen

JURYRAPPORT

Voor de Maaskantprijs 2008 draagt de jury Adri Duivesteijn voor.



Adri Duivesteijn heeft door de jaren heen vanuit vele verschillende posities consistent, onvermoeibaar en op een zeer persoonlijke wijze bijgedragen aan het stimuleren van de discussie over architectuur in Nederland: als actievoerder, als gemeenteraadslid, als eerste directeur van het Nederlands Architectuurinstituut, als initiatiefnemer van vele architectuurplatforms, als parlementariër en als wethouder, in de praktijk van het publieke opdrachtgeverschap.

Geen architectuur zonder opdrachtgever. Architectuur is het resultaat van opdrachtgeverschap; goede opdrachtgevers zijn daarom onontbeerlijk voor de kwaliteit van architectuur en openbare ruimte. De complexiteit waarbinnen architectuur en stedenbouw in Nederland ontstaan, is de afgelopen jaren in snel tempo toegenomen. Maar het traditionele bouwproces, waarbij in een een-op-een relatie tussen bouwheer en architect gewerkt wordt en waarbij de architect gedurende het hele proces verantwoordelijkheid draagt, wordt steeds zeldzamer.

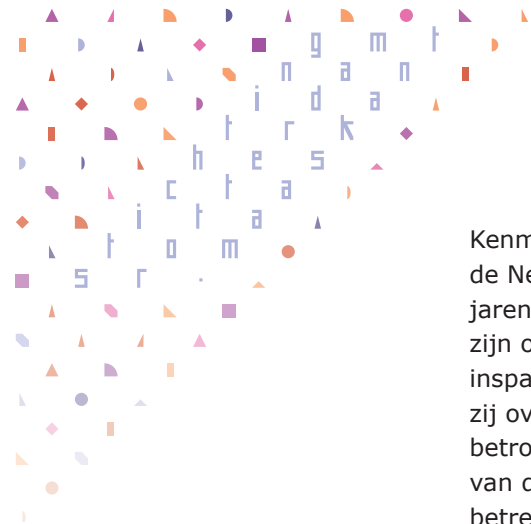
Opdrachtgeverschap is nauwelijks meer denkbaar zonder samenwerking tussen publieke en private opdrachtgevers. Hoe meer partijen en stappen in het bouwproces nodig zijn, des te groter de noodzaak om tot integratie en samenhang te komen. Dat vereist vakmanschap bij overheid, markt en ontwerpers, evenals inzicht in elkaars deskundigheid. In de actuele bouwpraktijk dreigt de rol van architecten echter steeds verder op de achtergrond te geraken, terwijl hun betrokkenheid als een voorwaarde kan worden gezien voor het realiseren van culturele waarden in het bouwproces. Hiernaast zijn er nog de maatschappelijke ontwikkelingen, die vragen om betrokkenheid bij architectuur van iedereen voor wie gebouwd wordt.



Vanuit de criteria van de Maaskantprijs heeft de jury daarom gezocht naar iemand die ontegenzeggelijk heeft bijgedragen aan het ontwikkelen van ideeën die aanzetten tot discussie en maatschappelijke bewustwording. Iemand die baanbrekende bijdragen heeft geleverd en zijn ideeën bovendien manifest heeft weten te maken in brede kring. Dat vraagt, binnen de steeds grotere belangen die met het bouwen gemoeid zijn, om grote vasthoudendheid en het vermogen conventies te doorbreken, en daardoor om een opstelling die door velen als controversieel zal worden opgevat. De criteria van de Maaskantprijs heeft de jury vertaald in de zoektocht naar iemand die nieuwe en polemische – zo niet rebelse – richtingen in de discussie over rol en betekenis van architectuur weet in te slaan vanuit de architectuur én de maatschappelijke realiteit. Dat heeft als gevolg gehad dat de jury zich niet heeft beperkt tot mensen die afkomstig zijn uit de ontwerpende vakdisciplines zelf.

Als Adri Duivesteijn binnenkomt, gebeurt er iets. Hij zet mensen rechtop in hun stoel; zij kijken vol verwachting en soms angstig naar wat hij teweegbrengt. In hem ziet de jury iemand die zich onmiskenbaar persoonlijk onderscheidt door de wijze waarop hij, in de weerbarstige complexiteit waarin architectuur ontstaat, polemiekt op gang brengt en daarbij telkens blijkt geeft van nieuwe inzichten. Hij slaat steeds weer nieuwe, experimentele routes in die voortkomen uit een hoge mate van speculatief denken, en hij zet daarmee aan tot de nodige creativiteit. Met haar voordracht voor Adri Duivesteijn wi de jury een signaal geven aan iedereen die zich bezighoudt met de kwaliteit van architectuur en openbare ruimte, vooral aan bestuurders. Wanneer architectuur het resultaat is van goed opdrachtgeverschap, zijn vasthoudende, onconventionele bestuurders als Duivesteijn onontbeerlijk. De jury vindt de visie van Adri Duivesteijn op het samenspel van alle partners bijzonder intrigerend. Deze visie heeft hij weten te vertalen in het genereren van talloze fora waarop de discussie over architectuur plaatsvindt. Daarbij wil de jury vooral zijn inspanningen voor het Nederlands Architectuurinstituut in Rotterdam onder de aandacht brengen. Voor het NAI heeft hij potentie gezien én gerealiseerd om aan deze opvatting daadwerkelijk gestalte te geven. Dat ziet de jury als een geweldige verworvenheid voor architectuur én politiek. Zij is getroffen door de sterke inzet waarmee Adri Duivesteijn consequent discussie voert met zowel architecten als historici, politici, beleidsmakers, bestuurders en marktpartijen. Vanuit een persoonlijke motivatie vergeet hij daarbij nooit te zoeken naar aansluiting tussen architectuur en bewoners. Hij slaagt er telkens in een weg te vinden in het eeuwige dilemma van architectuur tussen enerzijds brede publieke betrokkenheid en anderzijds de vakmatige inbreng van architecten. Het consequent betrekken van mensen voor wie wordt gebouwd, zonder te vervallen in populisme door hen het architectenpotlood in handen te geven, vindt de jury een bijzondere kwaliteit in het denken en handelen van Adri Duivesteijn.

Met volle overtuiging en unaniem heeft de jury haar keuze gemaakt, terwijl zij tegelijkertijd haar verbazing over deze eensgezindheid heeft uitgesproken. In de beraadslagingen leidde de polemiekt die Adri Duivesteijn telkens weer oproept, tot veel debat. Dat vond de jury van de Maaskantprijs veelzeggend. Ongeacht de vraag of zij kritiek op dan wel waardering voor de opvattingen van Adri Duivesteijn hebben onderkennen de juryleden, afkomstig uit geheel verschillende vakgebieden, dat zijn ideeën en initiatieven zonder meer van invloed zijn op het debat over architectuur in de volle breedte en op het eigen werkterrein. Dat bevestigt de jury in haar voordacht.



Kenmerkend voor Adri Duivesteijn zijn de lange lijnen die hij trekt vanuit de Nederlandse volkshuisvestingsgeschiedenis sinds het einde van de jaren zeventig. Zo is de emancipatie van burgers een eerste constante in zijn opvattingen. De jury doelt hiermee niet zozeer op zijn meer recente inspanningen ten behoeve van het particulier opdrachtgeverschap, waarover zij overigens twijfels heeft. Zij ziet zijn inspanningen om te allen tijde de betrokkenheid van bewoners te bevechten vooral als een logische voortzetting van de activiteiten die Duivesteijn sinds zijn jeugd onderneemt om bewoners te betrekken bij hun eigen fysieke omgeving – vanaf zijn activiteiten in de Haagse Schilderswijk in de jaren zeventig tot die in Almere in de jaren 2010.

Adri Duivesteijn ziet architectuur en stedenbouw als een culturele opgave, vanuit een breed perspectief binnen de maatschappelijke context. De jury noemt Adri Duivesteijn de uitvinder van het open planproces, dat zij typeert als een van de belangrijkste ingrediënten voor geslaagde architectuur van dit moment. Bewoners kunnen intensief en enthousiast participeren en iets toevoegen. Wanneer de architect eerst goed naar hun werkelijke behoeften luistert voordat hij gaat ontwerpen, kan het architectonisch ontwerp veel aan kwaliteit winnen. De creativiteit om te ontwerpen vanuit cultuurhistorie, vanuit het besef van cultuur, schoonheid en verhoudingen is in het ontwerponderwijs sinds de Tweede Wereldoorlog onvoldoende gestimuleerd. Duivesteijn heeft onmiskenbaar bijgedragen aan het inzicht van architecten om anders te kijken naar hun vakuitoefening en niet alleen te ontwerpen vanuit een theoretische architectonische benadering.

Een derde constante ligt in zijn visie op de ordening van stad en land, waarbij de inhoud voor hem overigens vóór de politiek komt. Zo was hij, als drijvende kracht achter de PvdA-Commissie-Peper in 2001, niet beducht om samen met architecten, stedenbouwkundigen en andere politici een 'eigen' *Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening* voor te stellen als alternatief voor de Vijfde Nota van partijgenoot Jan Pronk.¹

Adri Duivesteijn toont zich onmiskenbaar een socialist, die eraan vasthoudt dat een arbeider 'recht heeft op goed én mooi'. Hoewel hij in zijn rol van opdrachtgever met marktpartijen moet samenwerken, stelt hij zich als *working class hero* ook op als antigrootkapitalist. Hij bepleit dat de investeringen in de woningbouw zo veel mogelijk ten goede komen aan de kwaliteit van de woningen zelf en niet aan de winst van de ondernemingen.

De wijze waarop Duivesteijn hierin baanbrekende voorstellen heeft gedaan en experimenten heeft uitgevoerd, houdt de discussie over de rolverdeling en het planproces in de architectuur levend en controversieel. Wie gebaande paden kan doorbreken, heeft ook eigenzinnige kanten en maakt zowel vrienden als vijanden. De jury heeft de indruk dat Adri Duivesteijn moeilijk af te brengen is van een eenmaal ingenomen standpunt, ook als dit niet juist blijkt te zijn. Zo wordt zijn hardnekkige opvatting dat Vinex-wijken sterk tekortschieten in de praktijk gelogenstraft: de bewoners zijn erg tevreden. De jury denkt dat hij de energie die hij besteedt aan het bevechten van tegenstanders, wellicht beter kan benutten.

¹ *Open land, groene steden. Toekomstwaarde in de ruimtelijke ordening*. Partij van de Arbeid 2001. Uitgave onder verantwoordelijkheid van de PvdA-Commissie-Peper. De publicatie verscheen in reactie op de *Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening*. Omdat het tweede paarse kabinet-Kok in 2002 ten val kwam, is de *Vijfde Nota* niet vastgesteld.



Adri Duivesteijn roept voortdurend discussie op en ondervindt daarbij zowel grote waardering als even grote kritiek. De bijzondere en persoonlijke manier waarop hij sinds zijn jeugd onverminderd en consistent de scherpste van het debat over architectuur zoekt, vindt de jury een zeer bijzondere verdienste. In de navolgende tekst geeft de jury hiervan een schets die voor zich spreekt en tevens inzicht biedt in vier decennia van architectuurgeschiedenis en volkshuisvesting in Nederland. Met de toekenning van de Maaskantprijs 2008 feliciteert de jury Adri Duivesteijn van harte.

Adri Duivesteijn



RK LTS St. Joseph, Den Haag



Horecavak school, Den Haag

Adri Duivesteijn werd in 1950 in Den Haag geboren. Na zijn opleiding aan de LTS Horecavak school werd hij kok in het Scheveningse Kurhaus. Daarna studeerde hij aan de Sociale Academie in Den Haag en Amsterdam en volgde gedurende twee jaar de studie andragogie aan de Universiteit van Amsterdam. Van 1975 tot 1980 was hij docent aan de HBO-opleiding Stichting Opleiding Sociale Arbeid in Rotterdam.

Op zijn 18e werd Adri Duivesteijn vice-voorzitter van JAS, de Jongeren Aksiegroep Schilderswijk in Den Haag, en daarna van het Wijkberaad Schilderswijk Kortenbosch. Op zijn 21ste richtte hij de wijkkrant *De Schilderswijker* op. Hij zette zich in voor goede leefomstandigheden in de Schilderswijk, toen 'geheel door de gemeente afgeschreven',² nu de grootste opknappbuurt in Den Haag.



1968 JAS Den Haag



1973 Duivesteijn biedt wethouder Happel van Den Haag een petitie aan voor het voortbestaan van De Schilderswijker



1975-1980 Lid gemeenteraad Den Haag

Op 25-jarige leeftijd werd hij lid van de gemeenteraad van Den Haag en bracht hij, in deze periode van kaalslag in de steden, zijn eerste ontwerpnota uit. Hij richtte zich daarin op de stadsvernieuwing als tegenhanger van de toenmalige *cityvorming*. Hij ging in op de vraag, in welke gebieden stadsvernieuwing zou moeten plaatsvinden, wat voor gemeentelijke organisatie daarvoor moest worden opgericht en hoe de bevolking bij de stadsvernieuwing moest worden betrokken. 'Het is nodig dat er een brede discussie ontstaat

² Adri Duivesteijn, 'Epiloog', in: *Jo Coenen en de Vaillantlaan. Een nieuwe visie op stedenbouw en stadsvernieuwing*. Rotterdam (NAi Uitgevers) z.j. [ca. 1990].



in bewonersorganisaties en politieke partijen.³ In aansluiting op zijn raadslidmaatschap werd hij vijf jaar later wethouder ruimtelijke ordening en stadsvernieuwing van Den Haag voor een periode van tien jaar (tot 1989). Hij zette zich daarbij sterk in voor betaalbare volkshuisvesting van goede kwaliteit.



1975 Opening Dienstcentrum Om en Bij



1980 Adri Duivesteijn bij de krotten aan de Van Ravensteinlaan in Den Haag, op werkbezoek in de Schilderswijk



1980-1989 Wethouder Stadsvernieuwing en Ruimtelijke Ordening van Den Haag



1982 Nieuwe woningen in aanbouw in de Van Dijkstraat, Den Haag



1983 Bewoners uit het Laakkwartier zingen wethouder Duivesteijn wakker uit protest tegen de bezuinigingen in de voorjaarsnota



1985 Duivesteijn sluit het riool onder de Van Ostadestraat aan op het hoofdriool aan De Vaillantlaan in Den Haag, ontwerp Jo Coenen



Voor Adri Duivesteijn is de relatie tussen politiek en architectuur altijd een vanzelfsprekende geweest, die hij door de jaren heen vanuit een sterke persoonlijke betrokkenheid consequent en steeds breder uitdraagt. Je zou kunnen zeggen dat zijn achtereenvolgende functies een middel zijn geweest om zijn overtuiging over de betekenis van architectuur als cultuurgood in de praktijk te brengen. Dat doet hij dan ook onvermoeibaar en met steeds meer invloed op het bouwen in Nederland. Zijn functies liepen vanuit de lokale politiek medio jaren zeventig via functies op nationaal niveau, bij het Nederlands Architectuurinstituut NAI en als parlementariër, weer terug naar die van publiek opdrachtgever bij de verdubbeling van de stad Almere dertig jaar later. Hij geeft daarbij telkens blijk van inzicht in nieuwe ontwikkelingen in de samenleving,

³ Adri Duivesteijn, *Ontwerpnota Stadsvernieuwing in Den Haag*. Den Haag, september 1975.



die om nieuwe antwoorden vragen. Hij bepleit met kracht dat alle betrokkenen bij architectuur hun verantwoordelijkheid nemen door zelf nieuwe visies te genereren en discussies daarover te initiëren.

Adri Duivesteijn stelt 'het gesprek over architectuur' centraal. Voor hem is er geen sprake van 'het architectuurdebat', maar hij vat het 'gesprek over architectuur' – analoog aan de diversiteit van de samenleving – op als een afspiegeling van een grote pluriformiteit aan opvattingen. Dat gesprek is voor hem nadrukkelijk niet voorbehouden aan professionals. Zijn eerste ervaringen in de wereld van de bouw en de architectuur deed hij op in de periode van inspraak bij de stadsvernieuwing in de jaren zeventig. In het bouwproces werden bewoners toen niet per definitie gehoord; de vakgemeenschap vond inspraak aanvankelijk hinderlijk en wist niet direct een houding te bepalen om met deze 'nieuwe' partij in het bouwproces om te gaan. In het scherpe bewustzijn van een latente tegenstelling van opvattingen tussen leken en deskundigen benadrukt Adri Duivesteijn telkens dat het gesprek over architectuur niet voorbehouden kan zijn aan de vakgemeenschap, maar juist ook vraagt om bijdragen van de degenen voor wie wordt gebouwd. Hij entameert dat gesprek door de jaren heen van harte en schuwt confrontaties met gevestigde opinies niet. Het oproepen van weerstand is inherent aan discussie met verschillende geledingen binnen dezelfde samenleving. Wonen is van alle mensen, blijft hij benadrukken, maar professionals vormen bij de realisatie van woningbouw en publieke ruimte evenzeer een onmisbare partij.

Architectuur is voor hem nooit een doel op zich en evenmin een autonome kunstvorm. Architectuur is een maatschappelijke, scheppende taak die wellicht kunst kan worden, maar niet op voorhand, noch noodzakelijkerwijs. 'Architectuur', schreef hij, 'heeft slechts betekenis als zij in staat is zowel de ontwikkeling van de samenleving als die van de architectuur te verrijken'.⁴ Omdat de stad 'niet moet worden gemaakt door steriele regels en planningsapparaten, maar door mensen van vlees en bloed, van geest en visie', moet het debat telkens opnieuw worden gevoerd. In het boek *De stad als bewuste schepping* pleit hij daarom voor betrokkenheid tussen architectuur en politiek, tussen ontwerpers en opdrachtgevers, voor het bewust en gedreven bouwen aan de stad.⁵

Gedurende zijn hele leven heeft Adri Duivesteijn in uiteenlopende functies de gelegenheid genomen zijn authentieke bijdrage te leveren aan het denken over en het initiëren van het gesprek over architectuur. Hij speelde een belangrijke rol als aanjager van nieuwe ontwikkelingen in de volkshuisvesting en in de voorgeschiedenis van het nationale architectuurbeleid; bij het bouwheerschap in de woningbouw en bij publieke gebouwen; bij de internationalisering van de architectuur in Nederland en bij de oprichting van het Nederlands Architectuurinstituut in Rotterdam. En nu als vernieuwer van de stad Almere. De Haagse bestuursperiode van Adri Duivesteijn viel samen met de periode waarin de internationaal befaamde Nederlandse volkshuisvesting – mede waardoor het eigenwoningbezit in Nederland lange tijd weinig populair was in vergelijking met het buitenland – vanwege de economische neergang op haar retour was. Tot begin jaren tachtig was het vanzelfsprekend dat er elk jaar meer overheidsgeld was voor volkshuisvesting. Op dat moment, toen voor het

⁴ Adri Duivesteijn, "Het gesprek over architectuur, een intentieverklaring", in: *Het Nederlands Architectuurinstituut*. Rotterdam (NAi Uitgevers) 1993, p. 9-29, aldaar p.15.

⁵ Adri Duivesteijn, *De stad als bewuste schepping. Over architectuur en politiek* in de reeks *Fascinaties*. Rotterdam (NAi Uitgevers) 1994.

eerst sinds 1945 bezuinigd moest worden, werd Adri Duivesteijn wethouder volkshuisvesting van Den Haag. Het was de tijd van sloop, leegstand, kaalslag, actiegroepen en kraakbeweging. In deze Lubberiaanse no-nonsenseperiode ging het er niet alleen om of sociale woningbouw goedkoop *was*, maar ook of deze goedkoop *leek*. Francine Houben, architect bij het toen beginnende architectenbureau Mecanoo, zei daarover: 'De gemeente Rotterdam nam het ons kwalijk dat we van sociale woningbouw iets moois wilden maken. Dat mocht niet. Het moest er goedkoop uitzien, elke verfraaiing was overbodig.'⁶



2007 Opening tentoonstelling Francine Houben, CASLa Almere

In mei 2007 opende Adri Duivesteijn de tentoonstelling *Dutch Mountains* over het werk van Francine Houben (stadsbouwmeester van Almere 2002-2006) in het architectuurcentrum CASLA in Almere. Hij noemde toen een rondrit door Rotterdam met de jonge architecten van Mecanoo, 25 jaar eerder, een sleutelmoment dat hem tot het inzicht bracht dat betaalbaarheid en kwaliteit niet per definitie strijdig hoeven te zijn: ook met lage budgetten kan kwalitatief goed gebouwd worden. 'Francine Houben liet zien dat stadsvernieuwingsarchitectuur niet noodzakelijkerwijs armoedig hoefde te zijn en weer een culturele opgave kon zijn.'⁷

In zijn Haagse wethoudersperiode werd hij zich ervan bewust 'dat we met de stadsvernieuwing méér deden dan in technische of financiële termen alleen kon worden uitgedrukt. We waren bezig de stad drastisch te veranderen, en daarmee de cultuur van de stad en van de buurten en wijken. En, zo beseften we, als we dat toch doen, dan is het ook zaak om de stadsvernieuwing expliciet te benaderen als een culturele daad en een culturele opgave.' Hij bereidde in 1985 de wethouderscampagne *Stadsvernieuwing als kulturele activiteit* voor.⁸ 'Het credo daarvan was: De stad vernieuwen is het maken van de geschiedenis van de toekomst. En de discussie moest gaan over de vernieuwing van de stad, over de specifieke kwaliteiten van buurten, over de bijzondere culturen van bewoners, kortom een discussie, waarin wij niet alleen bezig zijn met de woonkamer, maar het balkon op gaan om de straat, de wijk, de stad leven in te blazen. (...) Weliswaar vernieuwen steden zich altijd, maar ze doen dat niet zo maar, automatisch. Het maken en steeds opnieuw maken van de stad is mensenwerk.

⁶ Fred Feddes, 'Hoofd erbij', in: *Voorbij het gangbare. Een pleidooi voor de kwaliteit van volkshuisvesting en stedenbouw*. Werkgroep 5x5, onder redactie van Adri Duivesteijn, Francine Houben, Peter Kuenzli, André Ouweland en Arnold Reijndorp, Amsterdam (De Balie) 1989.

⁷ Zie ook Bernard Hulsman, 'Mooie gebouwen, maar ook iets meer dan dat', *NRC Handelsblad*, 17 december 2007, p. 2.

⁸ Adri Duivesteijn en Joop van Velden, *Stadsvernieuwing als kulturele activiteit*. Den Haag 1985.



Het gebeurt in wisselwerking tussen een klein aantal grote, collectieve ingrepen (plannen van bovenaf) en een groot aantal kleine, individuele handelingen (processen van onderop). De vernieuwing van onderop stagneerde destijds bij gebrek aan vertrouwen in de stad. Dus was het hoog tijd voor het collectieve initiatief van de democratische overheid om de impasse te doorbreken, zelf een nieuwe impuls aan de stedelijke ontwikkeling te geven, en aldus nieuw vertrouwen te wekken. (...) Er is een proces op gang gebracht met grote gevolgen voor de gehele stedelijke samenleving. Juist de stadsvernieuwing bevordert het gezond maken van de stad in zijn geheel. Vooral de slechte wijken rond de binnenstad waren jarenlang een bedreiging voor die binnenstad, waardoor de stad in z'n kern geraakt werd. De verpauperde wijken hadden daardoor een beeldbepalende, negatieve uitstraling op de hele stad. (...) De strategie was steeds publiekprivate samenwerking, samenwerking dus van het stadsbestuur met beleggers en projectontwikkelaars. Nieuw was deze constructie niet, want ook Hoog Catherijne en zelfs het fameuze Amsterdam-Zuid van Berlage en Wibaut ontstonden al uit een bepaalde vorm van publiekprivate samenwerking. Nieuw waren wel de culturele ambities waarmee de samenwerking werd opgeladen, en het streven naar architectonische en ruimtelijke kwaliteit.⁹

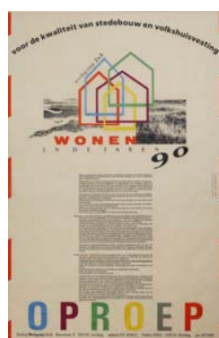
Volgend op de wethouderscampagne nam Adri Duivesteijn eind 1986, samen met twee corporatiedirecteuren en twee medewerkers van de Nationale Woningraad (later opgegaan in Aedes), het initiatief tot de oprichting van de Werkgroep 5x5. De vijf maakten zich zorgen over de kwaliteit van de volkshuisvesting en stedenbouw in Nederland en organiseerden in 1989 een aantal publieke discussies in De Balie in Amsterdam, in Zwolle en in Maastricht over de onvrede met de kwaliteit van woningbouwprojecten in stadsvernieuwingsgebieden. 'Eén grote grijze gehaktbal', zo werden de resultaten getypeerd, die voldoet aan alle mogelijke eisen, maar niets te maken heeft met goed wonen.¹⁰ De bijeenkomsten leidden tot het manifest *Oproep Wonen in de jaren '90*, een pleidooi voor het opnieuw formuleren van de kwalitatieve doelstellingen voor de volkshuisvesting. In de loop der tijd sloten steeds meer architecten, wethouders, corporaties, projectontwikkelaars, studenten en andere betrokkenen zich bij dit initiatief aan (5x5x5x...). Adri Duivesteijn maakte deel uit van de redactie van de beide publicaties van 5x5.¹¹ Architectonische kwaliteit wordt hierin omschreven als een evenwicht tussen sociale, technische en esthetische waarde, in overeenstemming met de drieslag *utilitas, firmitas en venustas* zoals die tweeduizend jaar geleden door Vitruvius werd geformuleerd.¹²

⁹ Adri Duivesteijn, *Een nieuwe vernieuwingsronde*. Lustrumbijdrage Forum voor Stedelijke Vernieuwing, 15 april 1999.

¹⁰ *Initiatief en inspiratie. Thema's voor de kwaliteit van volkshuisvesting en stadsontwikkeling*. Amsterdam (De Balie) 1989, p. 8.

¹¹ Zie noot 6 en 10.

¹² Marcus Vitruvius Pollio, *De architectura*, 1e eeuw voor Christus; *Voorbij het gangbare* (zie noot 6), p. 14; *Woningraad extra, architectuur en volkshuisvesting*. Almere (Nationale Woningraad) 1989, p. 9.



1986-1990 Oproep Wonen in de jaren '90 en Reünie 5x5
(Duivesteijn linksachter)



1993 Medeoprichter
Architectuur Lokaal

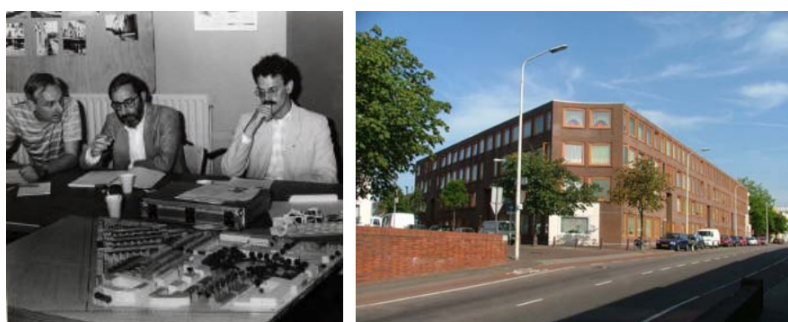
De Werkgroep 5x5 hief zichzelf in 1989 op. De eerste architectuurnota van het rijk, *Ruimte voor architectuur* (1991), was in deze periode in voorbereiding. De nota is gebaseerd op hetgeen er indertijd leefde in de samenleving; de verworvenheden van 5x5 hebben daaraan een bijdrage geleverd. De nota schiep een klimaat waarin de architectuur voor het vakgebied én voor publiek werd gestimuleerd. Het drieledige kwaliteitsbegrip van architectuur, waar de drie onderdelen gebruikswaarde, toekomstwaarde en belevingswaarde in evenwicht zijn, werd in de architectuurnota opgenomen en wordt nog steeds algemeen gehanteerd.

De Werkgroep 5x5 fungeerde achteraf gezien als katalysator voor een verbreed vervolg in de eerste analyses van de ontwikkeling van een aantal woningbouwprojecten (1989-1991), voortgezet in de activiteiten van de stichting Q (1991-1993) en vanaf 1993 binnen het cultuur- en architectuurbeleid van het rijk bestendigd in de stichting Architectuur Lokaal. Bij al deze initiatieven wordt steeds aandacht gevraagd voor persoonlijke betrokkenheid en inzet en voor het nemen van verantwoordelijkheid door alle betrokkenen. Dit met het doel om – in het toenmalige jargon – ‘de samenleving mogelijk te maken’ door middel van architectuur. De ‘maakbaarheidsgedachte’ verwijst daarbij naar de realiteit van Nederland als een geheel door mensen gemaakt land. Onmiskenbaar klinkt hierin ook de visie van Adri Duivesteijn door, als een van de initiatiefnemers van 5x5 én als betrokkene bij de genoemde vervolginiciatieven. Hij was en is door de jaren heen nog steeds bij gerelateerde instellingen als bestuurder of adviseur betrokken (Nederlandse Woonbond, Fonds voor beeldende kunsten, vormgeving en bouwkunst, Architectuur Lokaal, Stichting Kunst en Openbare Ruimte SKOR, Internationale Architectuurbiennale IAB, Forum voor Stedelijke Vernieuwing).

Nederland was begin jaren negentig het eerste land in de wereld met een nationaal architectuurbeleid. In andere Europese landen is dit beleid in snel tempo befaamd geworden. Bij de ontwikkeling van het architectuurbeleid daar wordt ruim gebruik gemaakt van de Nederlandse ervaringen.

Als wethouder in Den Haag was Adri Duivesteijn tegelijkertijd als publiek opdrachtgever actief. In de magere volkshuisvestingsjaren kon Nederland het ‘Cuba van de modernistische architectuur’ worden genoemd. Voor buitenlandse architecten was geen belangstelling. Met zijn keuze voor de Portugese architect Alvaro Siza voor een woningbouwproject in de sociale huursector in 1988 was Adri Duivesteijn een van de eersten die hierin verandering bracht.¹³ Nederland is in twintig jaar het Mekka van de internationale architectuur geworden.

¹³ Hans Ibelings, *Cursus architectuurgeschiedenis NRC Handelsblad*. Amsterdam/Utrecht 2007.



1988 Opdracht aan Alvaro Siza (midden), woningbouw in de Schilderswijk

In de paragraaf 'Levensstijl en cultuur' in de eerste regeringsnota voor architectuurbeleid in 1991 wordt gesteld: 'Door het multiculturele karakter van de Nederlandse samenleving verdienen specifieke behoeften van allochtone bewoners in het ontwerp de aandacht. Al verminderde de populariteit van "inspraakarchitectuur", de traditie dat de architect de toekomstige gebruikers betreft bij het ontwerp leeft nog. Het project van Alvaro Siza in de Schilderswijk in Den Haag wordt door velen gezien als voorbeeld van een geslaagde vertaling van inspraak in architectonische kwaliteit.'¹⁴

Adri Duivesteijn gaf niet alleen buitenlandse architecten, maar ook jonge Nederlanders de gelegenheid om te bouwen, zoals Jo Coenen in de Vaillantlaan. Het Vaillantlaanproject is een van de meest aansprekende projecten van de toenmalige opgaven in de Nederlandse stadsvernieuwing, terwijl het project tegelijkertijd het einde van de stadsvernieuwingsarchitectuur markeert. Het brak met de traditie van het bouwen voor de buurt en verlegde de opgave naar verbetering van de stedelijke openbare ruimte, in dit geval een van de hoofdverbindingen door de Schilderswijk. Het project heeft de tand des tijds goed doorstaan. Zonder krachtig opdrachtgeverschap was dit gedurfde project nooit gerealiseerd. 'Bij de Vaillantlaan hebben we een poging gedaan om waardigheid te geven aan een wijk die in het oog van velen nog steeds staat voor achterstand. De nieuwe wijk staat voor de omkering ervan. De nieuwe wijk is voor iedereen een onverwachte architectonische ervaring geworden, die van invloed is op het leven van ieder die er woont of die er gebruik van maakt.'¹⁵

Voor het nieuwe stadhuis in Den Haag lanceerde Adri Duivesteijn in 1986 ambitieuze plannen voor een combinatie van een theatercentrum en een stadhuis/bibliotheek, waarmee hij reageerde op de antistedelijke plannen die *cityvorming* hetten. Wederom stelde hij hierbij de relatie tussen samenleving, politiek en architectuur centraal. De totstandkoming verliep zeer moeizaam. Allereerst draaide Duivesteijn het raadsbesluit over de beoogde locatie terug ten gunste van het braakliggende Spui, een centrale plek in het centrum van de stad. En uiteindelijk leidden financiële problemen in 1989 tot het aftreden van de wethouders Duivesteijn en Van Otterloo (financiën). Het stadhuis, ontworpen door de Amerikaanse architect Richard Meier, werd desondanks conform de plannen van Adri Duivesteijn gerealiseerd en begin jaren negentig opgeleverd. In november 1994 schrijft de Spuikrant: 'Dat het Spuiplein een belangrijke plaats in de stad inneemt, staat als een paal boven water. Duivesteijn tekende de bouwgeschiedenis op in het boek *Het Haagse stadhuis. Bouwen in een slangenkuil*.'¹⁶

¹⁴ *Ruimte voor architectuur. Nota architectuurbeleid*. Den Haag (Sdu Uitgevers) 1991, p. 79.

¹⁵ Duivesteijn, 'Epiloog', in: Jo Coenen en de Vaillantlaan (zie noot 2).

¹⁶ Adri Duivesteijn i.s.m. Fred Feddes, *Het Haagse Stadhuis. Bouwen in een slangenkuil*. Nijmegen (SUN) 1994.



1986 Opdrachtgever van het nieuwe stadhuis van de gemeente Den Haag, ontwerp Richard Meier

'Tijdens zijn wethouderschap heeft Den Haag eindelijk gebouwd', zegt Aalt Maaswinkel, indertijd activist in Scheveningen, nu directeur bij Vestia, 'Daarvoor was de bouwproductie dramatisch.'¹⁷ Annemiek Rijckenberg, voormalig wethouder van Utrecht en lid van de VROM-raad, vindt dat 'politiek en opdrachtgeverschap natuurlijk altijd afhankelijk is van personen, maar in de jaren 80 en 90 waren er echte bouwende wethouders. Opdrachtgevers met grote projecten waaraan zij hun lot verbonden, Adri Duivesteijn met zijn stadhuis in Den Haag, Ypke Gietema met de Gasunie in Groningen, Fons Asselbergs met Kattenbroek in Amersfoort. Mijn beeld van wat een wethouder moest zijn, is daardoor bepaald, zonder dat ik het meekomende machogedrag nou bewonderde.'¹⁸

In datzelfde jaar 1989 werd Adri Duivesteijn benoemd tot directeur van het Nederlands Architectuurinstituut. Het NAI kent een geschiedenis die tot meer dan 150 jaar geleden kan worden teruggevoerd. Op initiatief van minister Elco Brinkman van OC&W werd in 1983 besloten tot daadwerkelijke realisatie van een architectuurmuseum. Nu is dat bijna niet meer voorstelbaar, maar in de jaren tachtig waren er nog nauwelijks architectuurinstellingen in Nederland. Het bleef beperkt tot de Stichting Wonen, de Stichting Architectuurmuseum en het Nederlands Documentatiecentrum voor de Bouwkunst, alle gevestigd in Amsterdam. Er was nog maar een enkel jong architectuurcentrum (nu zijn er 50); er waren geen Archiprix en European, geen Berlage Instituut, ArchiNed of Architectuur Lokaal; de eerste architectuurnota was in aantocht, het Fonds voor beeldende kunsten, vormgeving en bouwkunst werd in 1987 opgericht, het Stimuleringsfonds voor Architectuur zou zes jaar later volgen. Een gunstig architectuurklimaat begon zich af te tekenen.

Adri Duivesteijn raakte in 1988 betrokken bij het voorgenomen architectuurmuseum, als bestuurder op voordracht van het ministerie van VROM. Een jaar later werd hij directeur. De Tweede Kamer had, na een stevige strijd tussen Amsterdam en Rotterdam, uiteindelijk gekozen voor Rotterdam als vestigingsplaats. Duivesteijn had de leiding bij de voorbereiding van de bouw naar een ontwerp van Jo Coenen. Hier voelde hij zich ondanks het feit dat hij al eerder opdrachtgever was, voor het eerst echt 'bouwheer'. Hij stond voor de taak om de basis te leggen voor een onbekend fenomeen – niet alleen in Nederland, maar ook daarbuiten uniek in zijn soort. In Europa beschikte Frankfurt met het DAM als eerste over een architectuurmuseum (en daarbuiten was er sinds 1979 het CCA in Montreal), maar een *architectuurinstituut* moest

¹⁷ Marcel van Lieshout, 'Man met visie, durf en werkdrift is ook een grote klier', in: *de Volkskrant*, 13 juni 2006.

¹⁸ Indira van 't Klooster en Cilly Jansen, 'Procesfetisjisme gaat ten koste van ontwerp', in: *Architectuur Lokaal* # 61, Amsterdam, winter 2007, p. 7.



nog worden uitgevonden: wat zou het moeten doen en laten, en voor wie?¹⁹ De uitgangspunten voor het NAI zijn opgetekend in het *Beleidsplan 1993-1996* NAI. In het boek *Het Nederlands Architectuurinstituut* dat bij de opening verscheen, beschrijft Adri Duivesteijn in zijn 'Intentieverklaring' zijn persoonlijke gedachten over de betekenis van een architectuurinstituut, die ten grondslag liggen aan de uitgangspunten. Het NAI wil 'bovenal datgene overdragen wat architectuur boeiend maakt en waardoor men er plezier aan beleeft'. Ook zou het NAI een weerspiegeling van de samenleving moeten zijn, een klimaat moeten scheppen waarin wordt samengewerkt met andere instellingen en zich enerzijds bescheiden moeten opstellen, maar anderzijds nooit compromissen moeten sluiten, nooit 'van alles een beetje'. Zijn opvattingen over het NAI als een theater met vaste acteurs en gastspelers vertaalde Duivesteijn in aanpassingen van het ontwerp van de tentoonstellingszaal en het auditorium.²⁰ Jarenlang bezocht hij dagelijks de bouwplaats vanuit de tijdelijke locatie van het NAI aan de Westersingel.



1990-1994 Opdrachtgever en directeur Nederlands Architectuurinstituut
Ontwerp Jo Coenen, Lichtkunstwerk galerij Peter Struijcken

In het beleidsplan van 1993 schreef hij: 'Ik ben ervan overtuigd dat het bestaan van het NAI binnen korte tijd een vanzelfsprekendheid zal zijn. In de afgelopen jaren moest die vanzelfsprekendheid nog worden geschapen.'²¹ Het NAI is inmiddels het grootste architectuurcentrum in Europa en levert voor de gemeente Rotterdam een heel belangrijke bijdrage aan de culturele potentie van de stad. Dat was ook de opzet van Duivesteijn. Rotterdam beschikte indertijd niet over nationale musea. 'Met het oog op de culturele aantrekkingskracht van Rotterdam, volop in ontwikkeling maar nog niet ijzersterk te noemen, moesten volgens Adri Duivesteijn meer dan tot nu toe motieven worden gecreëerd om publiek naar het Museumpark te halen.'²² Het Museumpark wordt nu opnieuw ingericht als park tussen het NAI, Museum Boijmans Van Beuningen, de Kunsthal en het Natuurhistorisch Museum; heel Nederland is intussen wel bekend met het motto 'Rotterdam Architectuurstad'. De vestiging van het gezaghebbende NAI heeft mede gefungeerd als een geweldige motor voor de architectonische ontwikkeling van Rotterdam.

Adri Duivesteijn introduceerde bij het NAI, in een herziening op het oorspronkelijke beleidsplan uit 1991, de afdeling *Bijzondere projecten*. Dit initiatief was een belangrijke invulling van de instituutsgedachte en bood de

¹⁹ Adri Duivesteijn, 'Voorwoord', in: *Beleidsplan 1993-1996 Nederlands Architectuurinstituut*. Rotterdam (NAi Uitgevers) 1993 (herziene versie van de oorspronkelijke uitgave uit 1991).

²⁰ Ruud Brouwers, 'Het NAI, de geschiedenis van een ontwerpogave', in: *Het Nederlands Architectuurinstituut*. Rotterdam (NAi Uitgevers) 1993, p. 83.

²¹ Duivesteijn, 'Het gesprek over architectuur, een intentieverklaring', zie noot 4.

²² Brouwers, 'Het NAI, de geschiedenis van een ontwerpogave', zie noot 20.



mogelijkheid om architectuur als maatschappelijke opgave onder de aandacht te brengen. Bijvoorbeeld met de cursussen *Investeren in stedelijke kwaliteit*, internationale studiereizen voor architecten, de tentoonstelling *Verleidelijk Stadsbeeld* en de projecten *Architectonische kwaliteit als opgave voor lokaal bestuur*²³ en *De verborgen opgave*. Bij dit laatstgenoemde project wees hij op de voortgaande verstedelijking op wereldschaal waarvoor de aandacht naar zijn mening ernstig tekortschoot, terwijl de verwachting was dat in 1998 meer mensen in de steden zouden wonen dan op het platteland (het omslagpunt werd 2007). Hij voorzag grote consequenties hiervan voor de samenleving. *De verborgen opgave* richtte zich op vijf woningbouwprojecten – in Lima, Bangkok, Santos, Yogyakarta en Grahamstown – als voorbeelden 'die het mogelijk maken het anonieme wereldprobleem van de voortgaande verstedelijking daadwerkelijk te zien en te bevatten als ook een lokaal probleem dat ook daar (!) oplosbaar is'. In zijn beschouwing op zelfbouwwijken in de derde wereld pleit hij voor erkenning van de stad én van de mensen in deze wijken. 'Het probleem voor hen is het gebrek aan formele status, aan erkenning dat zij deel uitmaken van de samenleving.' Hij mist aandacht van ontwerpers voor de opgave van de verstedelijking: 'Architectuur kan door iedereen worden geschapen', schrijft hij, 'Wat professionele ontwerpers echter per definitie toevoegen is hun specifieke kennis (...), zij kunnen een ruimtelijk integratiekader schetsen voor een gezonde samenleving. Zij kunnen verbeelden dat voor een levensvatbare stad iets anders nodig is dan alleen *money is the planner*.' Tot het internationale architectuurdebat zou wat hem betreft moeten doordringen dat de ogenschijnlijk gewone opgaven de werkelijk bijzondere, waardevolle én eervolle opgaven zijn.²⁴ In de opzet en de programmering van het NAI, toen Adri Duivesteijn er de leiding had, klinken zijn opvattingen duidelijk door – met inbegrip van zijn uitgangspunt dat een samenleving in verandering ook vraagt om veranderingen in het NAI-beleid en regelmatige wisselingen in directievoering. In 1994 beëindigde hij zijn functie bij het NAI.



1994 - 2006 Lid Tweede Kamer voor de PvdA.

Van 1994 tot 2006 was Adri Duivesteijn lid van de Tweede Kamer voor de PvdA en woordvoerder volkshuisvesting en ruimtelijke ordening. Ook vanuit deze positie zette hij zich onverminderd in voor de emancipatie van de burger. Bovendien achtte hij betrokkenheid van bewoners bij volkshuisvesting van betekenis voor de stedelijke ontwikkeling in Nederland. Tot midden jaren tachtig

²³ Adri Duivesteijn, 'Architectonische kwaliteit als opgave voor lokaal bestuur', in: Hans van Dijk, Sabine Lebesque en Marc Visser (red.), *Architectonische kwaliteit als opgave voor lokaal bestuur*. Rotterdam (NAi Uitgevers) 1991, pp. 12-18.

²⁴ Adri Duivesteijn en Harmen van de Wal, m.m.v. Fred Feddes en Hans Anderson, *De verborgen opgave. Thuis in de stad*. Rotterdam (NAi Uitgevers) 1994, p. 8.



bleef het particuliere woningbezit in Nederland achter bij dat in het buitenland vanwege de manier waarop de Nederlandse volkshuisvesting georganiseerd was. Hierin kwam definitief verandering toen de privatisering van de woningcorporaties doorzette en de economische voorspoed in de jaren negentig ook in Nederland voor een toename van eigen woningbezit voor vermogende particulieren zorgde.

Adri Duivesteijn maakte als Kamerlid gebruik van zijn initiatiefrecht door (samen met de Kamerleden Hofstra, Van 't Riet en Biesheuvel) het wetsvoorstel Bevordering Eigen Woningbezit (BEW) in te dienen. De regeling was bedoeld om mensen met lage en middeninkomens structureel te ondersteunen bij de aankoop van een huis. De Wet BEW werd in 2000 door de Eerste Kamer aangenomen. Echter, de koopprijzen stegen in enkele jaren dusdanig dat er nog nauwelijks woningen binnen het bereik van de doelgroep vielen. Daardoor werd gepleit voor afschaffing van de wet. Duivesteijn was het daar niet mee eens en nam, samen met Hofstra, het initiatief tot verbetering van de wet. Hun BEW Plus maakt het vanaf 2005 mogelijk dat mensen met lagere inkomens verantwoord woningen kunnen kopen tot een vastgestelde prijs. De BEW Plus maakt daarmee de sociale koopwoning weer tot een volwaardig onderdeel van het volkshuisvestingsbeleid.²⁵

Maar met de BEW Plus waren de problemen nog niet opgelost. Het aanbod van woningen blijft nog steeds achter. De verantwoordelijkheid hiervoor ligt bij de gemeenten en de corporaties. Nog veel corporaties gaan ervan uit dat hun maatschappelijke doelstelling in hoofdzaak door middel van verhuur kan worden behaald. Duivesteijn: 'Sinds de verzelfstandiging van de woningcorporaties is de logica van het marktdenken dominant geworden. Corporaties bezien hun voorraad vooral op de verhuurbaarheid op langere termijn en maken daarop hun berekeningen. Voor oudere woningen betekent dat in veel gevallen sloop. Door deze bedrijfseconomische logica verdwijnen er momenteel veel meer sociale huurwoningen dan er worden gebouwd, terwijl de vraag naar dit soort woningen nog steeds stijgt. (...) Bij bewoners spelen hele andere waarden een rol dan technische onvolkomenheden of hoe volgens het bouwbesluit de "ideale woning" eruit zou moeten zien. Voor hen is de continuïteit van het wonen van belang. Blijven wonen in de eigen buurt en als het kan in de eigen woning is hun uitgangspunt. Particuliere eigenaren laten dat in hun woongedrag ook zien. Zij wonen vaak in – naar corporatiebegrippen – onvolkomen woningen, maar zijn daar o zo gelukkig en peinen er niet over om hun huis te slopen. Bij huurwoningen is dat anders. Daar zijn het niet de huurders die beslissen. Zij zijn afhankelijk van andere, niet democratisch controleerbare machten. (...) Denken vanuit het perspectief van de bewoners, wil zeggen dat bewoners in staat moeten worden gesteld om hun eigen plannen te maken. Met of zonder de woningcorporatie.(...) Anders gezegd, waar instituties geen mogelijkheden



2006 - heden Wethouder Ruimtelijke Ordening Almere (links burgemeester Annemarie Jorritsma)

²⁵ Adri Duivesteijn, 'PvdA en VVD presenteren plannen voor verbeterde koopsubsidie' in: *PvdA Den Haag*, 25 november 2004.



meer zien de belangen van de bewoners te verdedigen, moeten bewoners in staat worden gesteld zelf het initiatief ter hand te nemen. En dan is het particulier opdrachtgeverschap een reëel alternatief.²⁶

Particulier opdrachtgeverschap werd door Adri Duivesteijn gaandeweg steeds sterker bepleit. In vele publicaties, in projecten zoals genoemd in zijn NAI-periode, en vanuit zijn Kamerlidmaatschap was hij, vaak tegen de stroom in, aanjager van de discussie.²⁷ Hij voelde zich gesteund door de Nota Wonen, waarin grotere keuzevrijheid en zeggenschap voor burgers bij hun eigen woning werden bepleit.²⁸ Maar 'het is echter ook een weg vol onbekendheden en obstakels. Wie de burger zijn gerechtigde zeggenschap wil teruggeven, ontkomt er niet aan om de dominante positie van de aanbodpartijen aan te pakken. De venijnige reacties uit die hoek tonen al dat staatssecretaris Remkes met zijn nota echt iets wil veranderen. Corporaties en projectontwikkelaars zijn druk doende om burgers als "consumenten" in de watten te leggen zonder werkelijk het primaat uit handen te geven.'²⁹



2008 Studiereis met Architectuur Lokaal. Andreas Feltkeller (rechts), geestelijk vader van het collectief particulier opdrachtgeverschap in Tübingen (Duitsland)

Hierin bracht Duivesteijn verandering met zijn experiment in het Homeruskwartier in Almere. In 2006 werd hij gevraagd als wethouder volkshuisvesting en ruimtelijke ordening, woonbeleid, grondbeleid en collegiale samenwerking van de gemeente Almere. Almere moet op afzienbare termijn verdubbeld worden. De gemeente is in de enkele decennia dat zij bestaat bedreven geraakt in woningbouwproductie; een visie op de stad als geheel bleef daarbij achter. Adri Duivesteijn, en met hem het college van Almere, heeft grote risico's genomen om het bouwproces in Almere vanuit zijn visie *Mensen maken de stad* een andere wending te geven. Niet alleen de ambtelijke bouwcultuur, maar juist ook de cultuur van het wonen in Almere en het denken over de stad zijn onder leiding van Duivesteijn een nieuwe richting ingeslagen in de eerste anderhalf jaar van zijn wethouderschap. Onder het motto 'mede-opdrachtgeverschap' voor het Homeruskwartier maakte Floris Alkemade van het architectenbureau OMA in opdracht van Duivesteijn een stedenbouwkundig plan, verkaveld in zeven velden. Projectontwikkelaars kregen in competitieverband de gelegenheid een visie te presenteren, waarbij zij dienden aan te geven

²⁶ Adri Duivesteijn, 'Bewoners betrekken bij herstructurering', in: *PvdA Den Haag*, 18 januari 2005.

²⁷ In het verlengde van zijn eerdere initiatieven organiseerde het NAI onder coördinatie van Jacqueline Tellinga de manifestatie *Heilige Huisjes* en (samen met Architectuur Lokaal) het project *Burgerlijke Stedenbouw* over particulier opdrachtgeverschap (2001).

²⁸ *Nota Mensen, Wensen, Wonen. Wonen in de 21e eeuw*. Den Haag (Sdu Uitgevers), Vergaderjaar 2000-2001.

²⁹ Adri Duivesteijn, 'Wonen is leven', in: *PvdA Den Haag*, 5 april 2001.



hoe zij samen met de bewoners een wijk zouden ontwikkelen: het primaat uit handen. 87 projectontwikkelaars en ontwikkelende corporaties dienden een plan in. Een jury onder leiding van Sybilla Dekker, voormalig minister van VROM, selecteerde 14 visies.³⁰ Deze werden door de ontwikkelaars samen met architecten uitgewerkt en aan het publiek gepresenteerd – voor veel bedrijven een onwennige situatie: de meeste hebben in het huidige bouwproces niet direct met individuele, toekomstige bewoners te maken. De plannen werden eind 2007 gepresenteerd; maar liefst 14.000 mensen bezochten de manifestatie *Ik bouw mijn huis in Almere* en ruim 2.200 van hen tekenden in op een project. Voor starters en de groep met een inkomen tot modaal is een sociale koopregeling ontworpen. De zeven plannen die favoriet waren, worden uitgevoerd.



2007 Manifestatie *Ik bouw mijn huis in Almere* (met burgemeester Annemarie Jorritsma en minister Ella Vogelaar).

In het Homeruskwartier in Almere Poort gaat het om 80 kavels. Voor het realiseren van particulier opdrachtgeverschap als drager van stedelijke ontwikkeling is de ontwikkeling van Almere Hout aan de westzijde van de stad wellicht nog belangrijker. Duivesteijn: 'Het gemeentebestuur wil een andere aanpak. Bewoners moeten vanaf het begin hun stempel kunnen drukken op nieuwe stadsdelen. Daarom geeft de gemeente tot 2030 ongeveer 25.000 kavels uit voor particulier opdrachtgeverschap (...). De breuk met de huidige stadsontwikkeling is ingrijpend.' Deze zal zich tonen in een ongekende variatie in woningtypen en plattegronden, maar ook in een onbekend eindbeeld. 'Er ontstaat een organische groei die kan aansluiten bij maatschappelijke ontwikkeling.' Omdat deze aanpak vraagt om nieuwe stedenbouwkundige principes en spelregels, heeft Duivesteijn in 2007 vier architectenbureaus, drie uit Nederland en één uit Italië, via een meervoudige opdracht gevraagd om een visie te ontwikkelen. 'Al werd de vraag toegespitst op Almere Hout, de principes waar het om gaat zijn relevant voor Almere als geheel. En mogelijk ook voor de stadsontwikkeling elders in het land.'³¹

In zijn huidige functie als wethouder van Almere heeft Adri Duivesteijn mogelijkheden gezien om zijn visie op architectuur binnen de samenleving te vertalen in telkens nieuwe manieren om te denken over de stad, om daadwerkelijk een stad te bouwen samen met bewoners en om, als gevolg daarvan, het reguliere bouwproces te doorbreken. De Almeerse experimenten zijn baanbrekende en tegelijkertijd controversiële

³⁰ *Staalkaart van opdrachtgeverschap Homeruskwartier. Verslag van de selectiecommissie. Ik bouw mijn huis in Almere, gemeente Almere, mei 2007.*

³¹ Adri Duivesteijn, *Mensen maken de stad. Visies op organisch bouwen in Almere. Ik bouw mijn huis in Almere, gemeente Almere, mei 2007.*



prestaties waarvan niemand, ook Duivesteijn niet, weet hoe we hier te zijner tijd op zullen terugkijken. Binnen een bijzonder korte periode heeft hij alle partijen gedwongen opnieuw na te denken over de vraag hoe er voor wie en door wie wordt gebouwd, met een kwaliteitsniveau dat bij elk budget gesteld kan worden. Niet alleen de professionals, maar ook duizenden particulieren zijn zich er door de ontwikkeling van het Homeruskwartier bewust van geworden dat zij meer invloed op hun eigen woning en woonomgeving kunnen hebben, en dat ook zij daarmee een persoonlijke verantwoordelijkheid dragen voor de stad. Adri Duivesteijn houdt het gesprek over architectuur consequent gaande. Ruim 13 jaar voor zijn Almeerse wethouderschap schreef hij: 'Investering in het gesprek met leken die beslissingen nemen kan een enorm effect hebben op de voorwaarden waaronder architectuur ontstaat: het kan leiden tot andere keuzen, tot een ander stadshart, tot andere woonwijken.'³²



2008 Met Geert Dales, juryvoorzitter Maaskantprijs 2008, op locatiebezoek in het toekomstige Homeruskwartier.

De jury van de Maaskantprijs 2008, 4 maart 2008

³² Duivesteijn, 'Het gesprek over architectuur, een intentieverklaring' (zie noot 4).